

УДК94(477.85-25)«18»:929Розенцвайг

© Катерина ВАЛЯВСЬКА
(Чернівці)**ЕМАНУЕЛЬ РОЗЕНЦВАЙГ (1843 – 1906) –
ЛЮДИНА МОДЕРНОГО ЧАСУ
В ПІДАВСТРІЙСЬКИХ ЧЕРНІВЦЯХ**

Стаття присвячена аналізу діяльності представника економічної та соціальної еліти Чернівців – торговця та громадського діяча Емануеля Розенцвайга в соціальному просторі Чернівців – крайової столиці Австро-Угорської імперії. Визначаються чинники формування діяльності Ем.Розенцвайга. Особливістю ідентичності Ем.Розенцвайга було поєднання іудейської релігійної традиції та модерності, буржуазного стилю життя.

Ключові слова: Австро-Угорська імперія, герцогство Буковина, Чернівці, модерність, соціальний простір, економічний та культурний капітал, буржуазія, соціальний актор.

Kateryna Valiavska
(Chernivtsi)**EMANUEL ROSENZWEIG (1843 – 1906) –
A MAN OF MODERN TIME IN AUSTRIAN
CHERNIVTSI**

The article is dedicated to the analysis of public activities in a social space of a representative of an economic and social elite of Chernivtsi – a merchant of Jewish origin Emanuel Rosenzweig (1843 – 1906). The characteristic feature of a modern Jewish elite in Chernivtsi during the 19th century was the symbiosis of a Jewish religious tradition on the one hand and of modernity and bourgeois life style on the other hand. The identity and worldview of E. Rosenzweig had been forming under the influence of the ideas of Haskalah, values of the German «higher culture» and of a modern society. The main motive of his activities was the desire for qualitative changes in a sociocultural space of Chernivtsi and self-realization in public life at the same time. The property in the form of a musical store, membership in a number of societies, being in charge of a charitable society, the title of «emperor's counselor» proved his high positions as a social actor.

Key words: the Austro-Hungarian Empire, the duchy of Bukovyna (Herzogtum Bukowina), Chernivtsi, modernity, social space, economic capital and cultural capital, bourgeoisie, social actor.

Внаслідок бурхливих політичних, економічних та соціальних змін протягом XIX ст. у Європі виникло модерне суспільство, характерним

для якого був розрив із традицією, прагнення до змін, віра у прогрес та ідеї просвітництва з його наголосом на раціональності¹ та орієнтація на публічне життя. Такі ідеї були притаманні й для освічених верств на Буковині в другій половині XIX ст. Одним із представників модерного суспільства в Чернівцях був власник музичної крамниці та публічний діяч Емануель Розенцвайг.

Метою пропонованого дослідження є аналіз діяльності Ем.Розенцвайга на тлі соціокультурних змін у столиці герцогства Буковина впродовж другої половини XIX ст. – початку XX ст.

Завданням статті є виявити чинники, які вплинули на формування світогляду та громадської діяльності Ем.Розенцвайга, охарактеризувати його як «актора» соціального простору.

Ем.Розенцвайг народився у 1843 р. в заможній єврейській родині в Чернівцях. Формування його світогляду припало на період суспільних змін у Австрійській імперії. Після березневі реформи створили більш сприятливі умови для розвитку єврейських громад на землях Габсбурзької монархії. Зокрема у 1859 р. скасовувались цехові обмеження, розпорядженням міністерства внутрішніх справ Австрійської імперії від 13 січня 1860 р. скасовувались заборони щодо деяких видів зайнятості та доходів євреїв. У лютому 1860 р. було надано право власності на нерухоме майно та його спадкове володіння. На Буковині це право надавалось лише тим євреям, які закінчили початковий курс гімназій, реальних шкіл або навчання торговельної, ремісничої та сільськогосподарської справи². Конституція 1867 р. створила рамкові умови для діяльності єврейських релігійних громад, а також рівні з іншими етнічними та конфесійними групами права. Показовою щодо існуючого правового становища євреїв на Буковині є характеристика, написана у 1865 р. президентом краю Амадейем у листі державному міністру Австрійської імперії:

«Починаючи з 1849 року відповідно до положень «Найвищого рішення» від 4 березня 1849 р. жодних обмежень ні в праві вибору місця проживання, ні в праві вибору доходів для євреїв Буковини не існувало. І тільки обмеження щодо права придбання та володіння нерухомістю, відповідно до указу від 2 жовтня 1853 року, були тимчасово відновлені [...]»³.

У середині XIX ст. у єврейській громаді Буковини виникли внутрішні світоглядні-релігійні непорозуміння, які зумовили її поділ на дві групи протистояння – ортодоксальну та «осві-

чену». Останню утворювали євреї, що були прихильниками ідей Гаскала. Журналіст та дослідник С.Каснер вважав, що т.зв. «модерні» євреї, які були посередниками єврейства західної культури, прагнули стати «рівноправним політичним фактором» у краї і, заручившись підтримкою місцевого правління добитися зникнення ортодоксальної громади⁴. У 1876 р. був прийнятий «Єврейський статут», який передбачав, що все єврейське населення Чернівців та передмість має належати до однієї єврейської громади⁵. Проте, попри «юридичну єдність», фактично ідейний поділ між ортодоксальними та «освіченими», або «прогресивними» євреями продовжував існувати.

Життєвий шлях Ем.Розенцвайга припав на час (друга половина XIX ст.), який ізраїльський дослідник Д.Ша'арі назвав «золотою добою» для єврейства на Буковині⁶. Варто уточнити, що це був сприятливий час для євреїв, які займалися великою та середньою торгівлею, а також індустріальним виробництвом. Так, євреї домінували серед власників підприємств, банкірів та директорів кредитних установ. Зокрема, єврейське походження мали відомі на Буковині фабриканти Емануель Акселрад, Фрідріх Фішер, банкіри Маркус Цукер та Моріц Амстер⁷. Євреї також переважали серед адвокатів та приватних лікарів⁸. Це були переважно особи, які належали до вже згаданих «прогресивних» євреїв⁹. Володіючи достатнім економічним капіталом і модерним світоглядом, вони створювали значний відсоток великої та середньої буржуазії в містах Буковини. Ціною їх професійного успіху та соціального статусу стала інтеграція в уніфіковане суспільне життя Австро-Угорської імперії, що означало асиміляцію та часткове зречення етнічної ідентифікації.

Показовою в наведеному вище контексті є характеристика єврейської неортодоксальної громади Буковини в останній третині XIX ст. у праці дослідника Л.А.Штауфе-Сімігінювича. Він наголошував, що «єврейська народна група» «задовольняється німецьким вихованням та німецькою освітою, шукає німецького знайомства та німецького товариства», перебирала німецькі звичаї у домашньому господарстві та радо долучалася до святкування християнських свят¹⁰. Такий стан справ став можливим через те, що в освічених колах Буковини німецька мова і культура відігравали інтегральну та «цивілізаційну» роль. Тому успіх Ем.Розенцвайга в економічному, політичному і соціальному полі

в півдавстрійських Чернівцях неможливо уявити без опанування ним німецької мови та освіти.

Нам не вдалося з'ясувати, чи отримав Ем.Розенцвайг домашнє «шляхетне виховання», що було поширеною практикою в заможних чернівецьких сім'ях того часу. Однак важливим чинником у формуванні його ідентичності та світогляду стало навчання у Єврейсько-німецькій народній школі, яка була заснована у 1855 р. стараннями «єврейських реформаторів». Ем.Розенцвайг зазначається серед першого випуску Єврейсько-німецької народної школи. Він навчався в першому навчальному році школи (1855-1856 рр.) у четвертому випускному класі¹¹. В цій школі викладалися такі предмети, як «релігійне вчення та біблійна історія», «переклад Тори», «гебрайська каліграфія», німецька, румунська, польська та французька мови. Через нестачу місцевих учительських кадрів, до школи були запрошені вчителі із Моравії, Пешта, Львова та Тернополя, які були прихильниками руху Гаскала, тому надавали високого значення світській європейській освіті. Їхні погляди мали вплив на виховання у єврейській молоді нового духу¹². Вірогідно, що навчання в цій школі підсилювало іудейську релігійну ідентичність Ем.Розенцвайга, але з урахуванням засад Гаскала, яка виступала проти релігійної відособленості євреїв.

На нашу думку, важливим чинником у формуванні світогляду Ем.Розенцвайга був особистісний вплив його вчителя – директора Єврейсько-німецької школи та крайового рабина д-ра Лазара Еліаса Ігеля (1825 – 1892)¹³. Власне д-р Л.Е.Ігель був непересічною особистістю. Походив із відомої родини торговців антикварними книгами у Львові, навчався в семінарії для рабинів в м. Падуя, де здобув ступінь доктора теології та титул рабина, до 1852 р. був доцентом Львівського університету¹⁴. У 1853 р. під час виборів крайового рабина д-р Л.Е.Ігель справляв неабияке враження на єврейську громаду в Чернівцях, в т.ч. своїм зовнішнім виглядом, який суперечив тодішнім уявленням про те, як мав виглядати рабин. Це був молодий чоловік з короткою борідкою, у салонному одязі та капелюсі, який пасував більше для відвідування театру у «великому місті»¹⁵. Про вагомий вплив д-ра Л.Е.Ігеля на його учнів свідчать спогади політичного діяча д-ра Маєра Ебнера¹⁶.

Всередині XIX ст. у Чернівцях в єврейських сім'ях обов'язковим елементом виховання дітей було релігійне навчання, яким займалися приватні вчителі «меламдім» удома або в «хедері»

(єврейська релігійна початкова школа. – авт.)¹⁷. Але якщо батьки хотіли забезпечити своїм дітям в майбутньому кращі соціальні позиції в суспільстві, то прагнули надати їм ще й основи німецької класичної освіти. Так, протягом 1850-х – на початку 1860-х рр., період, який припадає на шкільні роки Ем.Розенцвайга, в Чернівецькій вищій гімназії з німецькою мовою викладання поруч із русинами (українцями), румунами, німцями навчалися такі відомі в майбутньому особи іудейського віросповідання, як юрист та бургомістр Едуард Райс, підприємець Моріц Амстер, великий землевласник Саломон Зальтер, торговець, банкір, віце-президент, а згодом президент єврейської релігійної ради Нафталі Тітцінгер, адвокат Гайнріх Кіслер, лікар Якоб Флінкер, письменник і журналіст Карл Еміль Францоз та ін. Вища гімназія була платформою, де формувалася майбутня еліта Буковини.

Поруч із класичними предметами – математикою, географією, латиною, грецькою мовою, природничою історією, фізикою, географією у Чернівецькій вищій гімназії викладались уроки релігії. На відміну від учнів римо-католицького та православного віросповідання, єврейські учні протягом довгого часу не мали можливості вивчати свою релігію в гімназії. Це стало можливим з приїздом у Чернівці рабина-реформатора д-ра Л.Е.Ігеля, погляди якого не суперечили принципам шкільної освіти Австрійської імперії. Він почав проводити курси релігії для школярів-іудеїв з жовтня 1853 р., двічі на тиждень. Іудейське релігійне вчення підсилювало відчуття етнічної єдності серед школярів єврейського походження.

Натомість економічна та соціальна неоднорідність всередині єврейської громади створювала соціальне і культурне дистанціювання «прогресивних» євреїв щодо ортодоксальних членів громади, що зокрема, проявлялося в повсякденному житті. Так, на початку ХХ ст. румунський громадський та політичний діяч Н.Йорга, відомий також як антисеміт, подав у своїх спогадах характеристику різних типів євреїв Чернівців. Остання, щоправда, позначена пануючими тоді негативними стереотипними уявленнями про євреїв у середовищі неєвреїв. Так, Н.Йорга протиставляє «євреям у традиційних кафтанях» такі типи «модерних» євреїв: «[...] австрійські міщани, які одягаються як всі інші на німецький лад; товстопузі банкіри; службове єврейство та представники вільних професій з пенсне на носі, елегантними циліндрами, високими стоячими комірцями та в

чорному вбранні [...]»¹⁸. В середовищі заможних єврейських груп краю було належним опанування символічних ознак, прийнятих у світських європейських колах, що, як наведено у цитованому тексті, часто проявлялося у зовнішньому вигляді.

Ем.Розенцвайг був представником «світського товариства», або т.зв. «кращого суспільства» в Чернівцях, під яким, послуговуючись ідеями соціолога П.Бурдьє, ми розуміємо сукупність певних «соціальних акторів» у соціальному просторі, що детермінує допустимі і недопустимі їх поведінкові практики та формує відповідний стиль життя¹⁹.

Більшість репрезентантів «світського життя» у останній третині ХІХ ст. у Чернівцях належали до т.зв. освіченої буржуазії (Bildungsbürgertum). Щоб «бути своїм» у такому товаристві, Ем.Розенцвайгу потрібно було відповідати деяким критеріям. Прийняття до товариства освіченої буржуазії, за дослідженням німецького вченого У.Дюкера, відбувалося на основі селективного відбору здібностей, якостей і «талантів» людини, що можна означити як культурний капітал. У такій групі культурний капітал складався із професійного успіху, наявності «маскулінних талантів» (полювання, спорт, знання з природничих наук, з мистецтва і культури та ін.) й чоловічих чеснот (стійкість, любов до правди, помірність, розсудливість та ін.)²⁰. Крім вродженої підприємливості, сучасники характеризували Ем.Розенцвайга як дуже творчу особистість, честолюбну та повну енергії людину, що володіла вродженим почуттям такту, тобто він був людиною з «хорошими манерами» й мав «хорошу репутацію».

Ще будучи юнаком, Ем.Розенцвайг захоплювався театром та музикою, що переросло в його культурний капітал. У кінці 1860-х рр. у дворі дому свого батька він влаштував «справжній театр», де був директором, режисером, актором та капельмейстером в одній особі²¹. У 1862 р., у віці 19-ти років, він став одним із засновників «Товариства сприяння музичному мистецтву на Буковині», яке у своєму складі зосереджувало найбільшу концентрацію представників суспільної еліти Буковини – великі землевласники, професори університету, банкіри, чиновники, адвокати та ін. В газеті «Bukowina. Landes- und Amts-Zeitung» від 30 листопада 1862 р. правління «Музичного товариства» висловлювало подяку Ем.Розенцвайгу поруч із музикантом та художником Францом Ксав'єром Кнаппом за позичені музичні інструменти²². Ем.Розенцвайг

усіляко підтримував «Музичне товариство», виконував різні функції, зокрема був касиром та економом, а наприкінці XIX (з 1896 р.) – на початку XX ст. займав посаду заступника голови правління цього товариства. 15 липня 1905 р. він заснував на честь свого довголітнього перебування на посаді заступника голови правління «Музичного товариства» фонд свого імені для одного учня або учениці з метою навчання в музичній школі товариства. Відомо, що «Фонд Емануеля Розенцвайга» продовжував діяти і в 1920-х рр.²³. Прагнення Ем.Розенцвайга до естетизму та любов до мистецтва були викликані захопленням німецькою «високою культурою», що домінувало в освічених суспільних колах Чернівців.

Звертає на себе увагу те, що сучасники вказували на важливу особливість характеру Ем.Розенцвайга – порозуміння, прийняття найновіших явищ, що було «лейтмотивом його життя»²⁴. Це підтверджує в ньому риси людини модерного часу. Крім того, як стверджував дослідник історії ідей Уільям Джонстон, прийняття та освоєння нових соціокультурних явищ було характерною рисою єврейства Габсбурзької монархії. На думку У.Джонстона, «єврейський середній клас був своєрідним форумом для обговорення і поширення нових ідей»²⁵. Саме такий принцип робив їх передовими та конкурентоспроможними в своїй справі.

Високий соціальний статус Ем.Розенцвайга підтверджується його місцем проживання – вул. Панська. На вулиці Панській, або Герренгасе концентрувались елітні кав'ярні, магазини й ательє, крамниці із предметами розкоші та будинки заможних власників. Ем.Розенцвайг був власником будинку № 469 за адресою вул. Панська, 9, де мешкав із своєю сім'єю – дружиною Бертою і двома дочками, та слугами²⁶. У вказаному будинку на першому поверсі розташовувалась книжкова та музична крамниця Ем.Розенцвайга, на яку він отримав концесію (дозвіл на ведення справи, діяльність підприємства. – авт.) ще в 1873 р.²⁷ Тут можна було придбати музичні інструменти, а також музичні твори відомих композиторів, в т.ч. й місцевих буковинських, та різні дрібнички. Крім того, крамниця була свого роду концертним бюро, адже тут продавались квитки на вистави, музичні вечори та інші світські заходи. Крамниця користувалася популярністю, що підсилювала авторитет Ем.Розенцвайга в суспільстві.

Завдяки зрівнянню прав євреїв з іншими народами Австро-Угорської імперії, вони отрима-

ли можливість брати участь у політичній сфері. З 1876 р. Ем.Розенцвайг входив до складу ради міської громади (Gemeinderat)²⁸, де передусім захищав ідею національного і конфесійного миру в Чернівцях, дбав про покращення різних секторів комунального забезпечення, добивався від міської ради сприяння в благодійницькій діяльності, зокрема закликав до виділення землі для спорудження будинку товариства «Народна кухня», відстоював інтереси «Музичного товариства». Сучасники вбачали в ньому «дбайливого представника народу». Будучи на посаді міського радника, він, як красномовно зазначалось у чернівецькій газеті, «завдяки своїй сердечній доброті користувався всезагальною симпатією у молодих та старших, бідних та багатих, осіб високого і низького рангу»²⁹.

Завдяки своєму професійному успіху, Ем.Розенцвайг отримав можливість бути обраним до Буковинської торгово-промислової палати, де він засідав упродовж 1896-1901 рр., а також від квітня 1904 до кінця 1905 р.³⁰. Крім того, він очолював групу в Буковинській торгово-промисловій палаті, яка об'єднувала торговців музичними інструментами та книгами – т.зв. «Die Kaufmanische Gruppe II Gremium». Метою групи було плекання духу спільноти, нагляд над дотриманням професійної честі членами товариства, а також сприяння і захист спільних внутрішніх та зовнішніх торгових інтересів. У досягненні поставлених цілей одним із завдань цього товариства було професійне та й моральне просвітництво працівників, задіяних на підприємствах кожного із членів товариства, шляхом встановлення годин навчання та спеціальних іспитів³¹.

Ем.Розенцвайг не залишався осторонь життя єврейської спільноти на Буковині. Впродовж багатьох років він входив до складу єврейської релігійної ради. Зокрема, був членом секції, яка відповідала за єврейську лікарню³², також членом артистичного комітету, де виконував нагляд за хором реформістського Темплю³³.

Найбільшу славу за життя Ем.Розенцвайг здобув завдяки своїй благодійницькій діяльності. У 1875 р. на кошти заможних осіб він заснував «Товариство першої Чернівецької народної кухні» (далі – «Народна кухня». – авт.). Метою цієї організації було готування дешевих обідів (за 10-12 кр.) для бідних та німеччин людей³⁴. Відповідно до статуту «Народної кухні» (§ 7), для фундаторів спілки одноразовий грошовий внесок мав складати щонайменше 50 флоринів, для засновників – щонайменше 25 флоринів,

для звичайних членів щорічний внесок у розмірі не менше 3 флоринів³⁵. Цікавим фактом є те, що в ідальні «Народної кухні», як і в багатьох інших публічних інститутах герцогства Буковина, на стіні були вивішені портрети імператора Франца Йосифа I та імператриці Єлизавети. Крім того, надалі традиційними були щорічні святкові обіди в «Народній кухні» з нагоди дня народження імператора 18 серпня. Таким чином Ем.Розенцвайг підкреслював, що його діяльність є свідомою громадською позицією та даниною у відданості імператорові.

Варто зазначити, що єврейські заможні особи зазвичай створювали благодійні товариства для підтримки своїх же одновірців (напр., товариство «Machse Luewjon»). Ця традиція була закладена нормами іудейської релігії. Напередодні Першої світової війни в Чернівцях було 46 значних єврейських благодійних організацій, на противагу яким було лише 7 румунських благодійних товариств, 5 німецьких, 5 польських та 4 українських³⁶. Тому заснування благодійного товариства для представників усіх віросповідань свідчить про високу громадську самосвідомість Ем.Розенцвайга та підкреслює в ньому риси людини із широкими соціальними зв'язками, здатної знаходити порозуміння та об'єднувати навколо спільної справи людей, різних за етнічними і статусними ознаками.

Вже в перший рік свого існування товариство «Народної кухні» в Чернівцях нараховувало 325 членів. Серед них банкіри, землевласники, чиновники, представники вільних професій, домінуючою групою були торговці – 125 осіб (у т.ч. дружини торговців). Серед членів-засновників товариства були Антоніна Кохановська, цісарський радник Ісак Рубінштейн, лікар Володимир Залозецький, родина Розенцвайгів, серед звичайних членів – великий землевласник Георг фон Флондор, лікар Якоб Флінкер, рабин д-р Л.Е.Ігель, брати Сидір і Григорій Воробкевичі та ін.³⁷ В 1877 р. щодня в «Народній кухні» харчувалося понад 80 осіб, найбільшу частину з яких становили ті, хто навчався (Studierenden)³⁸. Очевидно, що найчастіше відвідувачами «Народної кухні» були малозаможні студенти Чернівецького університету.

В 1884 р. у відповідь на звернення Ем.Розенцвайга кронпринцеса Стефанія Австрійська погодилась стати покровителькою «Народної кухні» в Чернівцях. З цього часу повна назва товариства була «Перше Чернівецьке товариство народної кухні імені кронпринцеси Стефанії».

У 1880-ті рр. «Народна кухня» переживала не найкращі часи, сучасники скаржилися, що ця інституція існує лише на папері. Такий стан пояснювався пасивністю та бездіяльністю більшої частини членів товариства. І лише завдяки наполегливій праці голови спілки Ем.Розенцвайга в 1894 р. було відкрито нове приміщення – в будинку Швітцера на вулиці Резидентській, 4 (сьогодні вул. Університетська, 50)³⁹. Зокрема, відкриття «Народної кухні» стало можливим завдяки пожертвуванням, які зібрані для товариства Кароліна Тітінгер та Йозефіна Брунштайн⁴⁰. Більшість грошових внесків надійшла від торговців єврейського походження. Останнє може свідчити про авторитет Ем.Розенцвайга серед торговців міста, його вміння «мобілізувати» сили цієї групи.

Високе суспільне значення «Народної кухні» як результат діяльності Ем.Розенцвайга підтверджується тим фактом, що на одному із засідань ради міської громади відомий єврейський політичний діяч Б.Штраухер, який відзначався своєю честолюбністю, заявив, що в Чернівцях є лише один-єдиний гуманний (доброчинний. – авт.) інститут – «Народна кухня»⁴¹. Важливо зазначити, що це благодійне товариство продовжувало діяти й після смерті свого засновника, навіть під час Першої світової війни і міжвоєнний період.

Крім того, в останні роки свого життя Ем.Розенцвайг виношував ідею створення кредитного інституту для «найбідніших з бідних», але здійсненню цього задуму завадила його раптова смерть⁴². Громадська діяльність Ем.Розенцвайга свідчить, що за відсутності політики держави щодо соціального забезпечення, частина свідомих громадян, репрезентантом яких був Ем.Розенцвайг, частково перебирала таку функцію на себе.

За свої заслуги в громадській діяльності в 1901 р. Ем.Розенцвайг був нагороджений Францом Йосифом I званням «імператорський радник»⁴³. Таким актом соціальний капітал Ем.Розенцвайга був конвертований у символічний. Високе звання частково компенсувало відсутність дворянського титулу, що продовжувало високо цінуватись в ієрархічному суспільстві на початку ХХ ст.

Отже, вплив на формування світогляду Ем.Розенцвайга мало навчання в єврейській «реформаторській» школі, де йому прищеплювали ідеї єврейського просвітницького руху, а також існуюче в освічених колах Чернівців загальне суспільне захоплення модерним сти-

лем життя та «німецькою високою культурою». Діяльність Ем.Розенцвайга характеризує його як людину нового, модерного типу еліти, яка активно включалася у всі сфери громадського, публічного життя соціуму, прагнула змін на краще та брала на себе відповідальність за життя інших, у т.ч. менш захищених представників громади міста. З іншого боку, це підкреслювало його боротьбу за економічні, соціальні та символічні блага як «соціального актора», що підтверджується його професійним успіхом та отриманням звання «імператорський радник».

¹ Е.Д. Кінг, *Часи й простори модерності (або кому потрібен постмодернізм?)* [Times and spaces of modernity (or who needs postmodernism?)], in: Глобальні модерності, М.Фезерстоун, С.Леш, Р.Робертсон, Київ, Ніка-Центр, 2008, с. 161.

² М. Кушнір, Єврейська релігійна община та правове становище євреїв Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст. [The Jewish Religious Community and legal position of the Jews in Bukovyna in the second half of the 19th century at the beginning of the 20th century], in: Питання історії України: Збірник наукових статей, Чернівці, 2000, том. 4, с. 281.

³ Цитовано за: М.Кушнір, Єврейська релігійна община та правове становище євреїв Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст., с. 280-281.

⁴ S. Kassner, *Die Juden in der Bukowina* [The Jews in Bukovyna], Wien; Berlin, 1917, s. 39.

⁵ М. Кушнір, Єврейська релігійна община та правове становище євреїв Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст., с. 283.

⁶ D. Sha'ari, *Die jüdische Gemeinde von Czernowitz* [The Jewish Community of Chernivtsi], in: Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt, Köln, Weimer, Wien, 2000, s. 106.

⁷ N.M. Gelber, *Geschichte der Juden in der Bukowina* [History of Jews in Bukovyna], in: Geschichte der Juden in der Bukowina, Bd. 1, Tel Aviv, 1958, s. 47-50.

⁸ J. Polek, *Statistik des Judenthums in der Bukowina* [Statistics of the Jews in Bukovyna], Wien, 1889, s. 16.

⁹ Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст.: Збірник документів та матеріалів / Упор. О.В.Добржанський, М.П.Кушнір, М.Д.Никирса. Чернівці, 2007, с. 30.

¹⁰ L.A. Simiginowicz-Staufe, *Die Völkergruppen der Bukowina. Ethnographisch-culturhistorische Skizzen* [The Ethic Groups of Bukovyna. Ethographic-cultural-historical sketches], Czernowitz, 1884, s. 191.

¹¹ K.Dubensky, *Israel-Deutsche Volksschule in Czernowitz. 1855 – 1905* [Israeli-German Folkschool in Czernowitz. 1855 – 1905], Czernowitz, 1905, s. 20.

¹² Kuschnir M. *Die deutsch-jüdische Schule in Czernowitz und die Säkularisierung des jüdischen Schulwesens in der Bukowina zwischen 1850 und 1870*, s. 156.

¹³ Jahres-Bericht über den Zustand des k.k. Ober-Gymnasiums zu Czernowitz in dem Herzogthume Bukowina während des Schuljahres 1853–1854, Wien, 1854, s. 46.

¹⁴ N.M. Gelber, *Geschichte der Juden in der Bukowina*, in: Geschichte der Juden in der Bukowina, s. 50.

¹⁵ M. Kuschnir, *Die deutsch-jüdische Schule in Czernowitz und die Säkularisierung des jüdischen Schulwesens in der Bukowina zwischen 1850 und 1870* [The Jewish-German School in Czernowitz and the Secularization of the Jewish School System in Bukovyna between 1850 and 1870], in: Partizipation und Exklusion. Zur Habsburger Prägung von Sprache und Bildung in der Bukowina 1848 – 1918 – 1940, Regensburg, 2015, s. 155.

¹⁶ M. Ebner, *Der Tempel und seine Prediger (Erinnerungen)* [The temple and its preachers (memories)], in: Ediția festivă închinată jubileului de 60 de la inaugurarea Templului, Cernăuți, 1937, s. 30.

¹⁷ J. Polek, *Statistik des Judenthums in der Bukowina*, s. 17.

¹⁸ N. Jorga, *Czernowitz*, in: Jüdisches Städtbild. Czernowitz, Frankfurt am Main, 1998, s. 119.

¹⁹ Бурдье П. Социология социального пространства [Sociology of Social Space], Санкт-Петербург, 2007, с. 17-18.

²⁰ U. Döcker, *Bürgerlichkeit und Kultur- Bürgerlichkeit als Kultur. Eine Einführung* [Bourgeoisie and Culture and Bourgeoisie as Culture. An Introduction], in: Bürgertum in der Habsburger-Monarchie, Wien-Köln, s. 97.

²¹ BukowinaerPost, 1906, № 1872, 30. Jänner, s. 2.

²² Bukowina. Landes- undAmts-Zeitung (Czernowitz), 1862, № 136, 30. November, s. 3.

²³ Societatea Filarmonică din Bucovina cusediul în Cernăuți. Raportul pe anul 1925 (al 64-lea an societar) = Verein zur Forderung der Tonkunst in der Bucovina mit dem Sitze in Cernăuți. Vierundsechzigster Jahresbericht über die Tätigkeit des Vereinausschusses im Jahre 1925, Cernăuți, 1926, s. 27.

²⁴ Czernowitzer Allgemeine Zeitung (Czernowitz), 1906, № 619, 30. Jänner, s. 3.

²⁵ У.М. Джонстон, Австрийский Ренессанс. Интеллектуальная и социальная история Австро-Венгрии 1848–1938 гг. [Austrian Renaissance. Intellectual and social history of the Austro-Hungarian Empire 1848–1938], Москва, 2004, с. 30.

²⁶ Чернівецький архів Чернівецької області, ф. 39, оп. 3, спр. 276 Книга переписних аркушів за переписом населення та домашніх тварин м. Чернівці на вулицях: Гауптштрассе, Геренгассе, арк. 329.

²⁷ ДАЧО, ф. 3, оп. 2, спр. 9150 Листування із Чернівецьким міським магістратом з приводу прохання Розенцвайга Емануїла про видачу йому дозволу на відкриття магазину музичних інструментів, арк. 5-5 зв.

²⁸ Bukowinaer Rundschau (Czernowitz), 1889, № 687, 20. Juni, s. 6.

²⁹ Bukowinaer Rundschau (Czernowitz), 1901, № 3740, 13. Oktober, s. 3.

³⁰ Gazetapolska (Czerniowce), 1906, № 9, 1 lutego, s. 3; Czernowitzer Taagblatt (Czernowitz), 1906, № 896, 30. Jänner, s. 3.

³¹ Statut deskaufmännischen Gremiums, GruppeII. Des Handelsgewerbeinder Landeshauptstadt Czernowitz, Czernowitz, Czernowitz, [рік видання не вказаний], s. 1.

³² Bericht des Vorstandes der Czernowitzer isr. Cultusgemeinde über deren Gesämmtthätigkeit im verwaltungsjahre 1889, Czernowitz, 1890, s. 20.

³³ Bukowinaer Rundschau (Czernowitz), 1888, № 521, 24. Mai, s. 6.

³⁴ В. Ботушанський, Благодійництво – справа глибоко гуманна (про допомогу знедоленим у Чернівцях у 70-х рр. XIX – на початку XX ст.) [*Charity – a Deeply Humane Thing (about the help for poor people in Chernivtsi in the 1870s and the beginning of the 20th century)*], in: Видатні науковці Чернівецького університету. Р.Ф. Кайндль. Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Кайндлівські читання», 16-17 травня 2008 р., частина 1, Чернівці, 2008, с. 9-11.

³⁵ Statuten für den Ersten Czernowitzer Volksküchen-Verein, Czernowitz, 1876, s. 4.

³⁶ Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст., с. 35.

³⁷ Rechnenschaft-Bericht des prov. Vorstandes des Ersten Czernowitzer Volksküchen-Vereins, Czernowitz, 1876, s. 8-12.

³⁸ Dritter Rechnenschafts-Bericht des Verwaltungs-Comite's des Ersten Czernowitzer Volksküchen-Vereins, Czernowitz, 1878, s. 4.

³⁹ Bukowinaer Post (Czernowitz), 1894, № 66, 22. April, s. 4.

⁴⁰ Genossenschafts- und Vereins-Zeitung (Czernowitz), 1894, № 134, 1. Juli, s. 6.

⁴¹ Bukowinaer Post (Czernowitz), 1897, № 584, 7. September, s. 2.

⁴² Czernowitzer Tagblatt (Czernowitz), 1906, № 896, 30. Jänner, s. 3.

⁴³ Bukowinaer Rundschau (Czernowitz), 1901, № 3740, 13. Oktober, s. 3.

Reference:

1. E.D.King, *Chasy` j prostory` modernosti (abo komu potriben postmodernizm?)* [Times and spaces of modernity(or who needs postmodernism?)], in: Global`ni modernosti, M.Fezerstoun, S.Lesh, R.Robertson, Ky`yiv, Nika-Centr, 2008, s. 161.
2. M.Kushnir, *Yevrejs`ka religijna obshhy`na ta pravove stanovy`shhe yevreyiv Bukovy`ny` v drugij polovy`ni XIX – na pochatku XX st.* [The Jewish Religious Community and legal position of the Jews in Bukovyna in the second half of the 19th century at the beginning of the 20th century], in: Py`tannya istoriyi Ukrayiny`: Zbirny`k naukovy`x statej, Chernivci, 2000, tom. 4, s. 281.
3. Cy`tovano za: M.Kushnir, *Yevrejs`ka religijna obshhy`na ta pravove stanovy`shhe yevreyiv Bukovy`ny` v drugij polovy`ni XIX – na pochatku XX st.*, s. 280-281.
4. S. Kassner, *Die Judeninder Bukowina* [The Jews in Bukovyna], Wien; Berlin, 1917, s. 39.
5. M.Kushnir, *Yevrejs`ka religijna obshhy`na ta pravove stanovy`shhe yevreyiv Bukovy`ny` v drugij polovy`ni XIX – na pochatku XX st.*, s. 283.
6. D. Sha`ari, *Die jüdische Gemeinde von Czernowitz* [The Jewish Community of Chernivtsi], in: Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt, Köln, Weimer, Wien, 2000, s.106.
7. N.M. Gelber, *Geschichte der Juden in der Bukowina*[History of Jews in Bukovyna], in: Geschichte der Juden in der Bukowina, Bd. 1, Tel Aviv, 1958, s. 47-50.
8. J. Polek, *Statistik des Judenthums in der Bukowina* [Statistics of the Jews in Bukovyna], Wien, 1889, s. 16.
9. *Yevrejs`ke naselennya ta rozvy`tok yevrejs`kogo nacional`nogo ruxu na Bukovy`ni v ostannij chverti XVIII – na pochatku XX st.*: Zbirny`k dokumentiv ta materialiv /

Upor. O.V.Dobrzhans`ky`j, M.P.Kushnir, M.D.Ny`ky`rsa. Chernivci, 2007, s. 30.

10. L.A. Simiginowicz-Staufe, *Die Völkergruppen der Bukowina. Ethnographisch-culturhistorische Skizzen* [The Ethic Groups of Bukovyna. Ethnographic-cultural-historical sketches], Czernowitz, 1884, s. 191.
11. K.Dubensky, *Israel-Deutsche Volksschule in Czernowitz. 1855 – 1905* [Israeli-German Folkschool in Czernowitz. 1855 – 1905], Czernowitz, 1905, s. 20.
12. Kuschnir M. *Die deutsch-jüdische Schule in Czernowitz und die Säkularisierung des jüdischen Schulwesens in der Bukowina zwischen 1850 und 1870*, s. 156.
13. *Jahres-Bericht über den Zustand des k.k. Ober-Gymnasiums zu Czernowitz in dem Herzogthume Bukowina während des Schuljahres 1853–1854*, Wien, 1854, s. 46.
14. N.M. Gelber, *Geschichte der Juden in der Bukowina*, in: Geschichte der Juden in der Bukowina, s. 50.
15. M. Kuschnir, *Die deutsch-jüdische Schule in Czernowitz und die Säkularisierung des jüdischen Schulwesens in der Bukowina zwischen 1850 und 1870* [The Jewish-German School in Czerowitz and the Secularization of the Jeiwsh School System in Bukovyna between 1850 and 1870], in: Partizipation und Exklusion. Zur Habsburger Prägung von Sprache und Bildung in der Bukowina 1848 – 1918 – 1940, Regensburg, 2015, s. 155.
16. M.Ebner, *Der Tempel und seine Prediger (Erinnerungen)* [The temple and its preachers (memories)], in: Ediția festivă inchinată jubileului de 60 de la înaugurarea Templului, Cernăuți, 1937, s. 30.
17. J. Polek, *Statistik des Judenthums in der Bukowina*, S. 17.
18. N. Jorga, *Czernowitz*, in: Jüdisches Städterbild. Czernowitz, Frankfurt am Main, 1998, s. 119.
19. Burd`e P. *Socy`ology`ya socy`al`nogo prostranstva* [Sociology of Social Space], Sankt-Peterburg, 2007, s. 17-18.
20. U. Döcker, *Bürgerlichkeit und Kultur- Bürgerlichkeit als Kultur. Eine Einführung* [Bourgeoisie and Culture and Bourgeoisie as Culture. An Introduction], in: Bürgertum in der Habsburger-Monarchie, Wien-Köln, s. 97.
21. *Bukowinaer Post*, 1906, # 1872, 30. Jänner, s. 2.
22. *Bukowina. Landes- und Amts-Zeitung (Czernowitz)*, 1862, # 136, 30. November, s. 3.
23. *Societatea Filarmonică din Bucovina cusediul în Cernăuți. Raportul pe anul 1925 (al 64-lea an societar) = Verein zur Forderung der Tonkunst in der Bucovina mit dem Sitze in Cernăuți. Vierundsechzigster Jahresbericht über die Tätigkeit des Vereinausschusses im Jahre 1925*, Cernăuți, 1926, s. 27.
24. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung (Czernowitz)*, 1906, # 619, 30. Jänner, s. 3.
25. U.M. Dzhonston, *Avstry`jsky`j Rennans. Y`ntellektual`naya y` socy`al`naya y`story`ya Avstro-Vengry`y` 1848-1938 gg.* [Austrian Renaissance. Intellectual and social history of the Austro-Hugarian Empire 1848–1938], Moskva, 2004, s. 30.
26. Chernivecz`ky`j arxiv Chernivecz`koyi oblasti, f. 39, op. 3, spr. 276 *Kny`ga perepy`sny`x arkushiv za perepy`som naselennya ta domashnix tvary`n m. Chernivci na vuly`cyax: Gaupshtrasse, Gerenganya, ark. 329.*
27. DAChO, f. 3, op. 2, spr. 9150 *Ly`stuvannya iz Chernivecz`ky`m mis`ky`m magistratom z pry`vodu proxannya Rozenczvajga Emanuyila pro vy`dachu jomu dozvolu na vidkry`tya magazy`na muzy`chny`x instrumentiv*, ark. 5-5 zv.

28. *Bukowinaer Rundschau (Czernowitz)*, 1889, # 687, 20. Juni, s. 6.
29. *Bukowinaer Rundschau (Czernowitz)*, 1901, # 3740, 13. Oktober, s. 3.
30. *Gazetapolska (Czerniowce)*, 1906, # 9, 1 lutego, s. 3; *Czernowitzer Taagblatt (Czernowitz)*, 1906, # 896, 30. Jänner, s. 3.
31. *Statutes kaufmännischen Gremiums*, Gruppe II. Des Handels gewerbeinder Landes hauptstadt Czernowitz, Czernowitz, Czernowitz, [rik vy`dannya ne vkazany`], s. 1.
32. *Bericht des Vorstandes der Czernowitzer isr. Cultusgemeinde über deren Gesämthätigkeit im verwaltungsjahre 1889*, Czernowitz, 1890, s. 20.
33. *Bukowinaer Rundschau (Czernowitz)*, 1888, # 521, 24. Mai, S. 6.
34. V. Botushans`ky`j, *Blagodijny`czivo – sprava gly`boko gumanna (pro dopomogu znedoleny`m u Chernivcyax u 70-x rr. XIX – na pochatku XX st.)* [Charity– a Deeply Humane Thing (about the help for poor people in Chernivtsiin the 1870sand the beginning of the 20th century)], in: *Vy`datni naukovci Chernivecz`kogo universy`tetu. R.F. Kajndl`. Materialy` V Mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyi «Kajndlivs`ki chy`tannya»*, 16–17 travnya 2008 r., chasty`na 1, Chernivci, 2008, s. 9-11.
35. *Statuten für den Ersten Czernowitzer Volksküchen-Verein*, Czernowitz, 1876, s. 4.
36. *Yevrejs`ke naseleण्या ta rozvy`tok yevrejs`kogo nacional`nogo ruxu na Bukovy`ni v ostannij chverti XVIII – na pochatku XX st.*, c. 35.
37. *Rechnenschaft-Bericht des prov. Vorstandes des Ersten Czernowitzer Volksküchen-Vereins*, Czernowitz, 1876, s. 8-12.
38. *Dritter Rechenschafts-Bericht des Verwaltungs-Comite's des Ersten Czernowitzer Volksküchen-Vereins*, Czernowitz, 1878, s. 4.
39. *Bukowinaer Post (Czernowitz)*, 1894, # 66, 22. April, s. 4.
40. *Genossenschafts- und Vereins-Zeitung (Czernowitz)*, 1894, # 134, 1. Juli, s. 6.
41. *Bukowinaer Post (Czernowitz)*, 1897, # 584, 7. September, s. 2.
42. *Czernowitzer Tagblatt (Czernowitz)*, 1906, # 896, 30. Jänner, s. 3.
43. *Bukowinaer Rundschau (Czernowitz)*, 1901, # 3740, 13. Oktober, s. 3.

УДК 929(477.85+498.С)Хомішин

© Oleksandr RUSNAK
(Chernivtsi)

CHERNIVTSI AND SUCEAVA DEANERIES OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH DURING THE PASTORAL ACTIVITIES OF BISHOP H. KHOMYSHYN

The article is devoted to the activity of the outstanding religious-church and public-political figure of Stanyslaviv Bishop Blessed Martyr Hryhorii Khomyshyn in Bukovyna. The influence of the Bishop on the state of affairs in the Bukovynian

parishes of the Greek Catholic Church, their interrelations during the entrance of the region to the royal Romania have been analyzed. Particular attention is paid to the residence of H. Khomyshyn in Chernivtsi in the spring of 1915. The author used various materials (some of them for the first time): annual official church statistical collections, archival documents, publications in the local press and memoirs of contemporaries.

Key words: Bukovyna, Hryhorii Khomyshyn, Greek Catholic Church, deanery, parish, visitation.

Олександр РУСНАК
(Чернівці)

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ І СУЧАВСЬКИЙ ДЕКАНАТИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У РОКИ ДУШПАСТИРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЛАДИКИ Г. ХОМИШИНА

Стаття присвячена діяльності видатного релігійно-церковного й громадсько-політичного діяча Станиславівського єпископа Блаженного священномученика Григорія Хомишина на Буковині. Проаналізовано вплив владики на стан справ у буковинських парафіях греко-католицької церкви, їх взаємозв'язки під час входження краю до королівської Румунії. Особлива увага приділена перебуванню Г. Хомишина у Чернівцях навесні 1915 р. Автором використано різнопланові матеріали (частину з них вперше): річні офіційні церковні статистичні збірники, архівні документи, публікації у місцевій пресі та спогади сучасників.

Встановлено, що період, коли Буковина належала до Станиславівської єпархії під опікою правлячого владики Г. Хомишина охоплював майже два десятиріччя (1904-1923 рр.). На цей часовий проміжок випали ще й кілька років Першої світової війни, що стала серйозною перешкодою для нормальної комунікації владики із Сучавським та Чернівецьким деканатами. Пізніше через включення регіону до складу Румунії змінилося і підпорядкування місцевих греко-католицьких парафій, але навіть тоді громада цікавилася життям одновірців з Галичини.

Саме на передвоєнне десятиріччя припала найбільш активна частина адміністративної роботи Г. Хомишина, що полягала у призначенні священників на парафії Буковини, відстоюванні їх інтересів перед органами місцевої влади. Це надзвичайно важливий аспект, адже від нових призначень залежала й загальна репутація церкви в очах віруючих.

Для буковинських парафій греко-католицької церкви важливе значення мав приїзд єпископа